

Euharistija kao predokus vječne gozbe i budućeg svijeta Eshatološki naglasci u euharistijskoj teologiji

Eucharist as a Foretaste of the Heavenly Banquet and the World to Come: Eschatological Highlights in the Eucharistic Theology

Milan Danćuo

Sažetak

U ovom radu proučava se eshatološka perspektiva euharistije kao predokusa vječne gozbe i budućeg svijeta. Polazišna točka je euharistijsko slavlje koje sadrži istodobno spomen na Kristovo djelo spasenja i postaje iščekivanje njegova dolaska u slavi. Euharistija održava živom kršćansku nadu slaveći snagom spomenčina temeljno jedinstvo koje postoji između prošlosti, sadašnjosti i budućnosti u Kristu. U raščlambi tog polazišta najprije se analizira eshatološko poimanje vremena uvođenjem kategorije dinamičkog ili sakramentalnog vremena, koje pojašnjava odnos prošlosti i sadašnjosti u euharistiji, a zatim odnos sadašnjosti i budućnosti. U euharistiji se posadašnjuje prošlost spasenja, ali se istodobno naviješteno spasenje aktualizira ovdje i sada u životu kršćanske zajednice. Takva stvarnost nije još definitivno postignuta, nego se otvara konačnom ispunjenju. U analizi eshatoloških naglasaka u današnjoj euharistijskoj teologiji pojedinih autora istaknuta je euharistija kao aktualizacija Kristova križa te je razmotren odnos euharistije, Kristova uskrsnuća i vazmena otajstva. Zatim je analizirana euharistija kao sakramentalno ispunjenje budućnosti i kao predokus nebeske gozbe. U posljednjem dijelu rada pristupilo se pitanju euharistijske eshatologije u životu Crkve s osvrtom na recentnije crkvene dokumente. U kontekstu života Crkve dotaknuto je značenje nedjeljne euharistije i poimanje eshatološke nade. U prolaznostima ovoga svijeta euharistija donosi novo iskustvo kršćanske nade i omogućuje ulazak vječnosti u tijek ljudskog vremena i povijesti. Time postaje predokus vječnog života kao cjelokupne stvarnosti upravljene eshatološkom dovršenju.

Ključne riječi: liturgija, euharistija, slavlje, eshatologija, vječnost, teologija

Abstract

This paper examines the eschatological perspective of the Eucharist as a foretaste of the heavenly banquet and the world to come. The starting point is the Eucharistic

celebration, which simultaneously commemorates Christ's work of salvation and anticipates his return in glory. The Eucharist thus sustains Christian hope alive by celebrating, through the power of memorial, the fundamental unity that exists between the past, present, and future in Christ. Through the analysis of the starting point, the eschatological understanding of time is initially studied, introducing the category of dynamic or sacramental time that clarifies the relationship between the past and the present in the Eucharist, and subsequently the relationship between the present and the future. In the Eucharist, a memorial of the past of salvation is celebrated, yet at the same time, the promised salvation is actualized here and now in the life of the Christian community. While reality has not been definitively achieved, it remains open to its final fulfilment. In the analysis of eschatological highlights in contemporary Eucharistic theology by certain authors, the Eucharist is emphasized as the actualization of the Cross of Christ, and the relationship between the Eucharist, Christ's Resurrection, and the Paschal Mystery is discussed. The author proceeds to examine the Eucharist as the sacramental fulfilment of the future and a foretaste of the heavenly banquet. The final chapter of the paper addresses the issue of Eucharistic eschatology in the life of the Church, with a focus on more recent Church documents. The significance of the Sunday Eucharist and the understanding of eschatological hope are explored in the context of Church life. Amid the transitory nature of this world, the Eucharist brings a new experience of Christian hope and enables the eternity to enter the course of human time and history. Therefore, it becomes a foretaste of eternal life as the entire reality is directed towards eschatological completion.

Key words: liturgy, eucharist, celebration, eschatology, eternity, theology

Uvod

Konstitucija o liturgiji *Sacrosanctum Concilium* Drugoga vatikanskog koncila na početku drugog poglavlja koje je posvećeno slavlju euharistije donosi sintezu koncilske euharistijske teologije i ističe eshatološku dimenziju euharistijskog slavlja: »Naš je Spasitelj na Posljednjoj večeri, one noći kad je bio predan, ustanovio euharistijsku žrtvu svojega tijela i svoje krvi da time kroz stoljeća ojevkuje žrtvu na križu, dok ponovno ne dođe, te da tako svojoj ljubljenoj Zaručnici Crkvi povjeri spomenčin svoje smrti i svojega uskrsnuća.« Slavlje euharistije je prema koncilskom poimanju »sakrament dobrote, znak jedinstva, sveza ljubavi, vazmena gozba u kojoj se Krist blaguje, duša se napunja milošću i daje nam se zalog buduće slave« (Drugi vatikanski koncil SC, 2008, 47). U obnovljenoj teološkoj misli euharistija se promatra kao predokus vječne eshatološke gozbe i budućeg svijeta, sakrament je kršćanske nade i zalog buduće slave. Euharistijsko slavlje sadrži istodobno spomen na Kristovo djelo spasenja i postaje iščekivanje njegova dolaska u slavi. Euharistija održava tako živom kršćansku nadu slaveći snagom spomenčina

(*anamneze*) temeljno jedinstvo koje postoji između prošlosti, sadašnjosti i budućnosti u Kristu. Dovodeći prošlost u sadašnjost i navješćujući eshatološku budućnost u zajedništvu s trojedinim Bogom, euharistija izgrađuje vjeru u sadašnjost i nadu u budućnost. Orijentirana prema budućnosti, euharistija daje usmjerenje svijetu koji dolazi u opasnost izgubiti iz vida darovanu Božju milost. Tek kada vjernik prepozna život kao dar, u mogućnosti je slaviti taj dar u sadašnjosti po euharistiji i ujedno se nadati da će ono što euharistija simbolizira doći do eshatoloških plodova za cijelo čovječanstvo i stvorenje u punini Božjeg vremena (Lane 1996, 473). Polazeći od navedenih postavaka, u ovom radu analiziramo eshatološke naglaske u slavlju euharistije te se dotičemo pitanja eshatološkog poimanja vremena. Zatim predstavljamo najvažnija polazišta u današnjoj euharistijskoj teologiji pojedinih autora koji su dali veliki doprinos ovoj temi. Na kraju, promatramo euharistijsku eshatologiju u životu Crkve s naglaskom na nedjeljno slavlje euharistije i eshatološko poimanje kršćanske nade.

1. Eshatološko poimanje vremena

1.1. *Prošlost i sadašnjost u euharistiji*

Polazišna točka euharistije je Posljednja večera te se u svakom euharistijskom slavlju povezuju istom spasenjskom snagom prošlost i budućnost. Elementi Posljednje večere nisu samo kruh i vino, na koje se kasnije koncentrira zapadna sakramentalna teologija, nego Kristove riječi i zapovijed učenicima. Smisao spomenčina u kršćanskoj liturgiji određen je Kristovim riječima koje postaju temelj kršćanskog slavlja euharistije: »Ovo činite meni na spomen« (Lk 22, 19c). Na Posljednjoj večeri Krist upućuje poziv da njegovi učenici čine njemu na spomen ono isto što je on činio. Sveti Pavao daje tumačenje tim Kristovim riječima te ističe euharistiju kao središnje slavlje Crkve: »Uistinu, svaki put kad jedete ovaj kruh i pijete ovaj kalež navješćujete smrt Gospodnju dok on ne dođe« (1 Kor 11, 26). Spomenčin nije samo čisto sjećanje na taj konkretan događaj koji se odvio u povijesti nego slavlje aktualizira i uprisutnjuje Kristovo otajstvo na način da mu oživljava cjelokupnu snagu i spasenjsku djelotvornost. Križ koji je jednom zasvagda postavljen u središte ljudske povijesti uprisutnjuje se u znakovima kruha i vina te euharistijsko slavlje svaki puta iznova ostvaruje Kristovu sakramentalnu i spasenjsku prisutnost. Na taj način kršćanske zajednice kroz sva stoljeća sudjeluju u plodovima vazmene žrtve, navješćujući Kristovu smrt do njegova povratka na kraju svijeta i vremena.

U slavlju euharistije kao iščekivanju Kristova povratka u eshatološkom dovršenju povijesti prepoznaje se kontinuitet i diskontinuitet između Kristove povijesti i povijesti svijeta. Evanđelje potvrđuje da je čovjekov život usmjeren prema Kristu, ali se to zajedništvo ostvaruje samo u kontekstu euharistijske razmjene na tragu Isusovih riječi: »Ovo je tijelo moje koje se za vas predaje« (Lk 22, 19b). Euharistijska razmjena u ovozemaljskoj prolaznosti ostaje nepotpuna: euharistijski *signum* skriva otajstveni *res*, odnosno prisutnost svjedoči o odsutnosti. U euharistiji gdje se uspostavlja kontinuitet u isto vrijeme prodire i diskontinuitet (Farrow 2000, 203). Takva napetost između vremena koje je nedovršeno i vječnosti koja je dovršena definira na važan način odnos Boga i čovjeka. Vjernika, uronjena u vrijeme, Bog poziva da nadiđe tu dimenziju konačnosti kako bi dosegao puninu života u vječnoj Božjoj sadašnjosti i u zajedništvu s njim. Međutim, vjernikova povijesna dimenzija je važna za odnos s Bogom jer se Bog objavljuje čovjeku u povijesti i djeluje kroz povijest. To je kročenje Boga u vrijeme kroz objavu i sklapanje starog Saveza, a zatim kroz Kristovo utjelovljenje i sklapanje novog i vječnog Saveza. Veza između objave i vremena otkriva cilj i konačni smjer: povijest čovječanstva, a stoga i svakoga vjernika, usmjerena je prema budućnosti, ima svoj početak i dovršetak (Zaccaria 2019, 496). Povezujući početak i dovršetak otkriva se veza koja postoji između euharistije i spomenčina unutar kršćanske liturgije. Time se otvara mogućnost obnove značenja posadašnjjenja i otkrivanja eshatološkog potencijala euharistije. Snaga anamneze nalazi se u djelatnom spomenu na Boga koji djeluje u Kristu i sada je prisutan u kršćanskoj zajednici. Euharistija se u tom smislu ističe kao događaj koji aktualizira Božja povijesno-spasenjska djela unutar sadašnjosti te usmjeruje Crkvu i svijet prema budućnosti i dovršenju (Lane 1996, 468).

1.2. Sakramentalno vrijeme u euharistiji

Različito poimanje prošlosti, sadašnjosti i budućnosti u euharistiji stavlja teologiju pred izazov preoblikovanja poimanja vremena. Već je Einstein u teorijskoj fizici početkom 20. stoljeća pozvao da se napusti zamisao o apsolutnom vremenu (Einstein i dr. 1952, 38-43). Značajna posljedica njegove teorije relativnosti je način na koji se izmijenilo čovjekovo poimanje prostora i vremena. Vrijeme je postalo više osobni i relativni pojam, odnosi se na promatrača koji ga mjeri (Hawking 1996, 46-47). Teologija nema poteškoću prigrliti takvo poimanje vremena jer je s Kristom započeo novi život, nastupilo je eshatološko vrijeme kao vrijeme ispunjenja i konačnosti koje nije kraj, nego preobrazba sa-

mog vremena. Bog je ušao u čovjekovu povijest i u njegovo vrijeme, a vrijeme je postalo mjestom Božje prisutnosti, spasenja i navještaja novog života. Liturgija već sada živi vječnost i tako preobražava vrijeme. Između dvaju eshatoloških događaja, to jest Kristova uskrsnuća i njegova dolaska na kraju svijeta i vremena, stoji euharistija kao spomenčin i predokus novog života te sakramentalni izričaj dovršenosti. Slavlje euharistije odvija se stoga u relativnom, odnosno *dinamičkom* vremenu koje ne poznaje univerzalno sada u sadašnjosti niti apsolutnu podjelu linearnoga tijeka prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Za vjernike se u euharistiji sažimaju i isprepliću sadašnjost i budućnost. Sadašnjost postaje stvarno uprisutnjenje Kristova povijesnoga spasenjskog otajstva, a budućnost iščekivanje eshatološke punine koja već sada preobražava život i povijesno vrijeme čovjeka. Euharistiju se u takvom dinamičkom ispreplitanju vremena može prepoznati kao hranu za život vjere u življenoj sadašnjosti te kao predokus vječnog života u eshatološkoj perspektivi.

U slavlju euharistije odvija se povijesna drama kršćanske eshatologije koja ujedinjuje prošlost, sadašnjost i budućnost u eshatološkoj pobjedi Kristove muke i smrti. U euharistiji se dovršetak vremena (*paruzija*) sakramentalno uprisutnjuje kršćanskoj zajednici, a samo slavlje održava živom nadu unutar kršćanske zajednice (Lane 1996, 467). Kako bi označili stvarnost dinamičkog vremena, simboli u euharistiji ne označavaju samo prošlost aktualizirajući Kristovu muku, smrt i uskrsnuće niti su jednostavni djelatni znakovi Božje milosti u sadašnjem trenutku. Euharistija aktualizira obećanje buduće slave i predznak je očekivane paruzije. Po svojoj svrsi euharistija je predodređena da nestane na kraju vremena kada će stvarnost zauzeti mjesto znaka (O'Callaghan 2011, 230). Kršćanska zajednica uprisutnjuje povijesni vazmeni događaj u djelotvornu znaku euharistije kao slavlju već ostvarene eshatologije. Prisutnost prošlih događaja u euharistijskom slavlju otvara vrata prema redu vječnosti koja je određenje čovjeka i svijeta (Ratzinger 2017, 64). Balthasar je u teološku misao uveo pojam »sakramentalnog vremena« kako bi opisao teološku vrijednost i promjenu poimanja vremena u vjernikovu životu i u liturgiji. Takvo vrijeme odnosi se na jedinstven način na koji euharistija sudjeluje i u povijesnoj i u eshatološkoj dimenziji vremena. Ne odnosi se samo na prošli događaj Kristove žrtve, niti je to isključivo eshatološki događaj usmjeren na budućnost. Sakramentalno vrijeme zapravo je sadašnja stvarnost u kojoj se povijesni događaji Kristovih otajstava djelotvorno aktualiziraju, a budućnost se iščekuje i u njoj se već sudjeluje na zakriven način. Otajstvo križa početak je sakramentalnog vremena, daje mu eshatološko usmjerenje i predokus je vječnog života (Balthasar 1963, 96-97).

2. Eshatološka dimenzija euharistije

2.1. Eshatologija u prvim kršćanskim euharistijama

Eshatološki karakter euharistije, kako je već spomenuto, ističe sveti Pavao u poslanici upućenoj kršćanima u Korintu: »Doista, kad god jedete ovaj kruh i pijete čašu, smrt Gospodnju navješćujete dok on ne dođe« (1 Kor 11, 26). Nada prvih kršćanskih zajednica prije svega je liturgijska nada jer euharistijsko slavlje daje vjernicima predokus budućeg Kristova dolaska (O'Callaghan 2011, 67). Time se naglašava važnost eshatološke dimenzije euharistije: ona uprisutnjuje spasenjsku snagu i djelotvornost Kristove žrtve na križu i pruža predokus paruzije s obzirom na to da vjernici u slavlju iščekuju Kristov konačan dolazak. Sveti Pavao vrlo jasno ukazuje kršćanima u Korintu na eshatološku dimenziju svake euharistije koja je »ponovno uprisutnjenje vazmenog otajstva, bitne jezgre liturgije, te donosi sa sobom čovjekov ulazak u eshatološku dimenziju. Drugačije i ne može biti jer paruzija nije ništa drugo nego konačna objava i ispunjenje vazmenog otajstva« (Zaccharia 2019, 495). Upravo je taj osjećaj sveukupnosti i punine ono što karakterizira euharistijsku eshatologiju. To nije stanje koje će se dosegnuti jednog dana u budućnosti, prije ili kasnije u odnosu na linearnost vremena. Eshatologija počinje ovdje i sada jer je Kristovo vazmeno otajstvo u potpunosti promijenilo povijest i ucjepljenjem u Krista započela je eshatološka novost u životu vjernika. Sveti Pavao promatra nadu u vječni život kao davanje trajnog značenja sadašnjem trenutku, ali se ta buduća nada temelji na Božjem djelovanju u Kristu. Kršćanski odgovor na Kristov život i darovanu milost treba biti ostvaren u sadašnjosti u svjetlu budućnosti na način da kršćanska egzistencija i eshatologija kroče zajedno (Suggit 1987, 12).

Novo vrijeme spasenja započelo je u Kristu i od Krista koji ostvaruje novo stvaranje. Početak ovoga novog vremena jamči njegov završetak u svoje vrijeme. Bouyer primjećuje da »*Marana tha*, izraz iščekivanja paruzije, koji nam je sveti Pavao sačuvao (1 Kor 16, 22), potvrđuje ono što nam je on sam dopustio da vidimo o eshatološkoj orijentaciji ovih prvih kršćanskih euharistija, gdje su naviještali smrt Gospodnju dok ne dođe. Koliko god su se ukazanja uskrslog Gospodina morala odnositi na prva slavlja, ona su se događala u iščekivanju njegova povratka« (Bouyer 1968, 118-119). Prvi kršćani imali su razvijenu eshatološku svijest da žive u posljednjim vremenima u kojima će se Gospodin uskoro vratiti i da je drugi dolazak neizbježan. S prolaskom vremena Crkva je morala promijeniti način poimanja eshatologije, od osjećaja neposrednosti drugog Kristova dolaska do pronalaženja načina da živi poslanje u ovom svijetu i u

njegovoj povijesti. Crkva je tako postala institucija sa svojom strukturom, obredima i slavljinama, kako bi mogla u povijesti naviještati i aktualizirati Kristovo djelo spasenja (Behr 2011, 465–466). Kršćanska se egzistencija, prema Guardiniju, uvijek nalazi u trajnoj mogućnosti dovršetka koji može nastupiti bilo kada, koliko se god život činio sigurnim, uređenim, snažnim ili punim mogućnosti za budućnost. S vremenom se u Crkvi gubi osjećaj kako će do Kristova dolaska doći uskoro, a vjernici se usmjeruju na život u ovom vremenu. Time vjernička egzistencija »gubi onaj eshatološki karakter – što je na njezinu veliku štetu – jer time postaje nešto više ili manje samo po sebi razumljivo, nešto što pripada svijetu. Gubi svoju nutarnju budnost i spremnost« (Guardini 2014, 214–215).

2.2. Sadašnjost i budućnost u euharistiji

Naglašen odnos između Kristova križa i žrtvene naravi koju je klasična liturgijska tradicija pripisivala euharistiji kao spomena prošlosti zanemarila je veliki dio eshatološke stvarnosti euharistije. Promišljanje o euharistiji više nije bilo povezano s eshatologijom, a promišljanje o eshatologiji više nije bilo povezano s euharistijom (Farrow 2000, 202). Eshatologija se uglavnom kroz povijest bavila proučavanjem »posljednjih stvari« kao što su smrt, konačni sud, nebo i pakao. Posljedično, tema eshatologije pojavila se kao dodatak teologiji i nije tumačila druge stvarnosti kršćanske vjere u svjetlu vječnosti. Naglasak eshatologije također je bio usredotočen na vječni život pojedine osobe i na kraj povijesti, a ne toliko na nadu u dovršetak Božjeg plana spasenja već u sadašnjem svijetu i vremenu. Time se zanemario govor o dovršetku Božjega stvaralačkog i otkupiteljskog djelovanja u Kristu, odnosno za dolazak kraljevstva Božjega u njegovoj eshatološkoj punini. Kao rezultat takva ograničenog shvaćanja eshatologije, euharistija i drugi sakramenti Crkve bili su shvaćeni kao sredstva za postizanje cilja, gdje je spasenje u budućnosti bila nada potpuno odvojena od zemaljskoga postojanja. Činjenica da se proučavanje kršćanske eshatologije »tradicionalno smatralo posljednjom dogmom ne znači da je treba smatrati jednostavno krajem puta, gdje kršćansko razmišljanje, iscrpljeno, kaže svoju posljednju riječ i prestaje. Umjesto toga, eshatologija služi kao definitivna polazišna točka s koje se promišlja cjelokupnost kršćanske objave, teologije, duhovnosti, etike i mudrosti« (O’Callaghan 2011, 329). Dugi niz stoljeća eshatologija se doživljavala kao posljednje poglavlje teologije pa je bila nazvana »nauk o posljednjim stvarima«. Međutim, u novije vrijeme eshatologija se premjestila s margina u samo središte teološkog diskursa i ima jednu od glavnih uloga u suvremenoj teološkoj misli.

Spomen na Božje djelovanje u tradicionalnoj teologiji bio je usmjeren na aktualizaciju prošlosti u sadašnjosti, ali danas se slavlje euharistije treba promatrati ponajprije kao otajstveni događaj koji omogućuje dostupnim Kristovo eshatološko djelo u sadašnjosti. Prevelikim naglaskom i shvaćanjem euharistije kao stvarnosti koja dovodi kršćansku zajednicu u dodir s prošlošću i sadašnjošću izgubilo se iz vida njezino proročko značenje kao slavlja budućnosti u sadašnjosti. Euharistija je istodobno i najava budućnosti (Lane 1996, 470). Slavlje Kristova spomenčina »povezuje sadašnji trenutak ne samo – kako se to najčešće razumijeva – s vječnošću, nego i s budućnošću. No to je budućnost koja se ne nalazi u vremenu, nego mu dolazi ususret i određuje mu kraj. Tako nam ona pomaže na pravi način razumjeti ovo sadašnje« (Guardini 2014, 217). Euharistija je stoga najizvršnije eshatološko mjesto, eshatologija na djelu, s obzirom na to da je ponovno uprisutnjenje Kristova vazmenog otajstva. Paruzija čini vrhunac, puninu euharistije, ali euharistija je paruzija, u ispreplitanju sadašnjeg i budućeg to je događaj paruzije u kršćanskoj zajednici. Budući da u euharistiji koja se slavi ovdje i sada vjernik sudjeluje u iščekivanju vječne gozbe, razumljivo je da za vjernika nije potrebno čekati dovršetak vremena ili vlastitu smrt da bi se doživjelo zajedništvo s Kristom. Takvo otajstveno zajedništvo započinje već sada: euharistija se uvijek odnosi i na sadašnjost i na budućnost. To ne znači nijekanje istine buduće perspektive koja je stvarna i povezana s uskrnućem tijela, nego se time naglašava snaga euharistijskog iskustva u odnosu na vječnost. U liturgiji se djelatno uvremenjuje prošlost spasenja u koju je uronjen vjernikov život, ali se istodobno to naviješteno spasenje aktualizira ovdje i sada, ne kao stvarnost koja je definitivno postignuta, nego kao otvaranje konačnom ispunjenju (Zaccharia 2019, 497-498).

3. Današnji eshatološki naglasci u euharistijskoj teologiji

3.1. *Euharistija kao aktualizacija Kristova križa (H. U. von Balthasar)*

U novijoj se teološkoj misli glavni eshatološki naglasci euharistijskog slavlja povezuju s aktualizacijom Kristove smrti i uskrnuća, odnosno cjelokupna vazmenog otajstva. Hans Urs von Balthasar smatra euharistiju vrhuncem utjelovljenja, ispunjenjem otajstva križa koje donosni uključivanje vjernika u Kristovo uzlaženje k Bogu. Danas je Balthasar prepoznat kao teolog koji je dao velik doprinos eshatološkim promišljanjima, ali se u manjoj mjeri ističe koliko je njegova eshatologija zapravo sakramentalna (Ciraulo 2022, 12). Čitav se eshatološki događaj spasenja u njegovoj misli shvaća kao događaj unutar dramatične dinamike euharistije. Takav eshatološki pristup euharistiji naglašava

da vazmeno otajstvo koje se slavi u sakramentu nije samo otkupiteljsko, nego također otkriva Božji način djelovanja i postojanja. Euharistija je ponajprije Očev eshatološki dar kršćanskoj zajednici. Prihvaćajući Sinovu potpunu predanost, »otvara mu put euharistije, kroz koju može integrirati Crkvu i svijet u svoj žrtveni duh i tako ih asimilirati u način postojanja Trojstva« (Balthasar 2008, 362-363). Originalnost i bogatstvo Balthasarove eshatološke vizije sastoji se u recipročnoj drami između Boga i svijeta. Konačan oblik dovršenosti, a time i mjera svega što se podrazumijeva pod eshatologijom, predana je u Kristovom euharistijskom i pneumatološkom daru samog sebe. Taj dar istodobno otkriva otajstvo Božjega trojstvenog života i omogućuje Kristu da se vrati Ocu u zajedništvu s cijelim stvorenjem (Healy 2005, 3). Posljednja večera gleda u budućnost kada će se Krist vratiti kako bi definitivno preobrazio spomen smrti u vječnu gozbu radosti. Otajstvo koje se dogodilo jednom zauvijek postaje prisutno ovdje i sada. Euharistijsko slavlje istovjetno je »večeri patnje« kojom se Isus predao smrti, ali euharistija je također jednaka eshatološkom obroku, sada sakramentalno prikriivenom (Balthasar 2009, 516-517).

Balthasar se u svojim razmišljanjima bavio žrtvom koju je Krist podnio u darivanju sama sebe na križu, s pogledom na prinos same Crkve kao načina ucjepljenja u Kristovo otajstveno tijelo, u jedno tijelo s njime. Križ ostaje prisutna stvarnost unutar vremena jer je utemeljen u vječnoj, nebeskoj volji Sina da se preda i žrtvuje, neraskidivo povezan s ljubavlju trojedinog Boga. Značenje križa je potpuno samo u Bogu: u Bogu Sinova vječna predanost, koja integriira njegovu žrtvenu smrt u vremenu i u euharistiju Crkve, postiže svoje puno značenje. U vječnosti sve vremenito ulazi u vječno značenje, ali križ se ne može nadjačati jer u vječnosti Sinova volja da se preda ide do kraja i ispunjenja križa te time održava to ispunjenje živim do kraja vremena i za svu vječnost (Balthasar 2008, 384). Kristovo otajstveno tijelo Balthasar je objasnio Pavlovim izrazom »duhovnog tijela« (1 Kor 15, 44), odnosno to je tijelo drugog čovjeka koji dolazi s neba i s kojim se vjernik sjedinjuje blagovanjem njegova tijela i krvi. Put ulaska u dinamiku od Kristova križa do njegova tijela, po euharistiji, daje vjerniku mogućnost udjela u božanskom životu. Takva dinamika ostvaruje se kroz uključenost u euharistijsku žrtvu koju, u Duhu Svetom, Krist pri-nosi nebeskom Ocu. Balthasar piše da je »Isusova osoba stvarno prisutna; ali zajedno s osobom dolazi i cijela njegova vremenska povijest, a posebno njezin vrhunac u križu i uskrsnuću. Doista, u kontekstu križa, cijelo njegovo postojanje može se shvatiti kao trajno, vječno prinošenje sebe Ocu u ime čovječanstva; stoga bi se euharistijska žrtva Crkve odnosila na tu njegovu vječnu gestu« (Balthasar 1994, 313-314). Slavlje euharistije ne uprisutnjuje samo Kristovu žr-

tvu na križu nego povezuje ponajprije vjernike s nad-vremenskom, odnosno eshatološkom prisutnošću spasenjskog otajstva.

Kršćanska zajednica može prepoznati da je vječnost već ušla u povijest i da Božje kraljevstvo postaje stvarnost svaki put kada se vjernici okupe i sudjeluju u euharistiji kao drami spasenja svijeta. Balthasar promatra euharistiju kao znak konkretne vječnosti jer se upravo u slavlju smrt i život podudaraju (Balthasar 2008, 195). Kao članovima Kristova tijela euharistijsko svjedočanstvo vjernika nije ništa drugo nego sudjelovanje u jednoj zauvijek sveobuhvatnoj Kristovoj pashalnoj žrtvi, kao predokusu dolaska Božjeg kraljevstva. Za Balthasara »predokus nije poput predjela, slabije i potpuno drukčije hrane od glavnog jela (čak i ako je odabrana upravo zbog svoje kompatibilnosti), nego doslovno kušanje prije te eshatološke gozbe u kojoj se sve ograničene i nespretne upotrebe tijela, zajednice i vremena dovode do savršenstva na svadbenoj gozbi Jaganjca« (Ciraulo 2022, 204-205). Već su Isusova blagovanja s učenicima nakon Uskrsa označavala eshatološku gozbu, a za same je učenike to predokus budućeg svijeta, znak i navještaj dok Krist ponovno ne dođe. Euharistija kao gozba, nadvladavajući suzdržanost kroz vjekove, ostaje unutarnje zajedništvo s Bogom i zajedništvo sa žrtvom na oltaru, a po tome udioništvu u pomirenju postaje i sjedinjenje vjernika međusobno (Balthasar 1993, 218-219). U otajstvu euharistije otkriva se eshatološko značenje cijele povijesti i materijalne stvarnosti, dopuštajući tim stvarnostima njihov prirodni integritet u odnosu na Boga i u odnosu na samu sakramentalnu liturgiju. Euharistija za Balthasara nije samo stvar crkvenog života i pobožnosti jer je prirodni integritet stvaranja predodređen za euharistijsko zajedništvo s Bogom i ispunjava se u njemu. Zapravo je sakramentalno i euharistijsko iščekivanje proslave svjetovne stvarnosti. Kruh i vino u euharistiji, koji postaju tijelo i krv Uskrsloga, označavaju duboku predodređenost cijelog svemira prema budućoj slavi (Healy 2005, 192).

3.2. Euharistija i Kristovo uskrsnuće (G. Martelet)

Francuski teolog Gustave Martelet promišljao je o eshatološkoj dimenziji euharistije kroz prizmu Kristova uskrsnuća. Povezanost između euharistije i uskrsnuća rezultira eshatološkom nadom sa snažnim naglaskom na slavnu budućnost čovječanstva i preobrazbu svega stvorenoga. Kristovo se uskrsnuće smatra temeljem euharistijske vjere, najvećim događajem povijesti spasenja, koji objašnjava cijeli svijet kao proces rasta prema punini života. Tek s uskrsnućem dolazi do punog izražaja eshatološka dimenzija euharistije: ona simbolizira uskrsnuće tako blisko da potisnuti uskrsnuće znači iskorijeniti euhari-

stiju. Martelet konstatira da postoje mnogi načini kojima se može pokazati da je Kristovo uskrsnuće težište svijeta i povijesti. U njegovim razmišljanjima polazište je sama euharistija »jer je euharistija jedan od najparadoksalnijih oblika u kojima se Gospodin aktualizira. Ako Krist nije uskrsnuo, onda je euharistija uzaludna, a njezina večera je šuplja praznina« (Martelet 1976, 12). Bez osobnog tijela uskrslog Krista nema ni euharistijskog slavlja. Uskrsli Krist je euharistijski Krist, po euharistiji uskrsli Krist postaje konvergentnom točkom povijesti spasenja i povijesti općenito. Svrha euharistije jest da u znakovima aktualizira Kristovo uskrsnuto tijelo, odnosno samog Gospodina u njegovu odnosu, istodobno preobraženom i preobražavajućem, sa svijetom i sa svim vjernicima. Martelet smatra da »nikada ne smijemo čekati da euharistija simbolizira s nekim drugim Kristom osim Krista slave, čak i ako to čini sa spomenom križa na umu. Međutim, već se može razaznati sasvim drukčiji cilj: naši naponi moraju biti usmjereni ne na uspon od euharistijske simbolike do stvarnosti uskrsnuća, nego na razumijevanje euharistije s polazištem u otajstvu uskrsnuća« (Martelet 1976, 95).

Euharistija je usmjerena prema svijetu u kojem Kristova prisutnost postupno probija svoj put u povijest svijeta najavljujući paruziju. To je spomenčin križa, čiji je plod slava pa pripada redu uskrsnuća. Stoga se euharistijsko slavlje može u potpunosti razumjeti jedino u smislu eshatološke dovršenosti koju najavljuje i priprema. Kao posadašljenje prošlosti koja je uvijek aktualna euharistija je već prvina potpuno preoblikovane kozmičke budućnosti (Martelet 1976, 119). Prema Marteletu euharistija je »sakramentalna anticipacija u povijesti temeljnog identiteta svijeta u redu uskrsnuća. Euharistija očituje vjeri, u znakovima, ono što još uvijek ostaje skriveno ljudskom iskustvu u povijesti; na simboličan, a tako fragmentaran i skriven način, ostvaruje konačan sadržaj uskrsnuća: a to je da je svijet stvoren tako da postane stvarno tijelo Kristovo« (Martelet 1976, 175-176). Dakle, učinak euharistije je oblikovati vjernike i sve stvoreno u jedno Kristovo tijelo. Takva učinkovitost je sakramentalna, ali se otvara kraju vremena u kojem će ono što je još uvijek čovjeku zadržano biti ispunjeno ljubavlju i izraženo eshatološki. Na taj način anticipira ono što će paruzija učiniti od cijeloga svijeta kada ga preobrazi uništenjem smrti. Martelet euharistiju promatra kao najavu i proslavu budućnosti, odnosno kao sakramentalnu paruziju: uključuje tijelo uskrsnuća, ali je još uvijek sakramentalna. Njezini učinci ostaju povezani sa znakovima i simbolima jer je hrana nade koja se nosi na put dok Krist ne dođe (Martelet 1976, 177). Takav eshatološki fokus na stvarnoj prisutnosti uskrslog Krista također podsjeća kršćane da Duh Sveti pretvara kruh i vino, simbole materijalnog svijeta u Kristovo tijelo i krv.

Cijelo stvorenje tako u euharistiji dobiva predokus budućeg života. Stvara se nov osjećaj bivanja u svijetu i zajedništva s uskrsnim Kristom, koji potvrđuje obzor euharistijske nade u kojem žive vjernici. Konačno, tu je uskrsnulo tijelo Kristovo koje uspostavlja nov svijet u kojem je smrt pobijeđena, a euharistija na kozmičkom planu uprisutnjuje konačnu nadu za svijet koji je stvoren za uskrsnuće.

3.3. Euharistija i Kristovo vazmeno otajstvo (F.-X. Durrwell)

U teološkim promišljanjima francuskog teologa François-Xaviera Durrwella dolazi do ponovnog otkrivanja povezanosti između euharistije i vazmenog otajstva pa time i eshatološka vizija euharistije polazi od svjetla Kristove vazmene pobjede. Budući da je u vazmenom događaju Krist uskrsnuo do punine slave, on je prisutan u euharistiji kao krajnjoj stvarnosti i stvarnoj hrani Kraljevstva. Vazmeno otajstvo otkriva da se Krist darivanjem samog sebe u smrti i uskrsnuću otvorio budućoj slavi, a cijelo se blago nalazi u samom euharistijskom otajstvu. Durrwell navodi da se euharistija »može shvatiti kao prisutnost uskrslog Krista koji nije od ovog svijeta. Načelo razumljivosti euharistijskog otajstva nalazi se u onome što ga čini otajstvom: uskrsli Krist koji dolazi u svoju zemaljsku Crkvu. To je u tolikoj mjeri istina da kršćanske stvarnosti pronalaze svoje objašnjenje u eshatologiji po kojoj su zapravo kršćanske« (Durrwell 1974, 15). U svojoj teološkoj misli utvrđuje da se »otajstvo može razumjeti kada se otajstvo objavi: to je sam Krist koji naviješta Krista« (Durrwell 1974, 10). Takvo shvaćanje euharistije kao posadašnja vazmenog otajstva naglašava vjeru koja je zajednička vjernicima i istodobno ističe eshatološku narav Kristove vazmene žrtve, jamčeći im nadu u uskrsnuće mrtvih. Za Durrwella euharistija je budući svijet koji ulazi u Crkvu kako bi Crkva mogla ući u njega. Sam Krist, čiji je sakrament euharistija, »osobno je cijela eshatologija. Njegovo uskrsnuće je paruzija; nema druge paruzije osim te gdje Bog uskrisuje Krista da susretne ljude i čiji će sjaj, jednog dana, zablistati pred očima svih« (Durrwell 1980, 70).

Teologija ima stalnu zadaću ne samo predstavljati euharistiju na razumljiv način današnjem čovjeku nego i nastojati ponovno otkriti njezinu transcendentnu vrijednost i podijeliti otajstvo sa svijetom. To odgovara samoj biti sakramenta. Prepoznavanje euharistije kao otajstva vjere omogućuje slavlje koje upućuje na neposredno značenje, ali također i na stvarnosti koje ga nadilaze. Euharistija je za vjernike važna kao zajedničko blagovanje u kontekstu njihova putovanja kroz povijest. U konačnici ih sjedinjuje s uskrsnim Kristom i samim

Trojstvom. Upravo u Kristovu vazmenom otajstvu euharistijska prisutnost može pronaći svoje objašnjenje: »spasenje nije ništa drugo nego vazmeni Krist koji se uprisutnjuje svojoj Crkvi, s kojim se Crkva sjedinjuje« (Durrwell 1974, 16). Euharistija sadrži cijelo otajstvo spasenja i ostvaruje ga u životu vjernika jer je sakrament Kristove paruzije. Može se shvatiti jedino u smislu vazmenog Krista, u smislu eshatologije po kojoj euharistija i cijelo kršćanstvo postoje. Euharistija ne pronalazi načelo svoje razumljivosti u zemaljskim stvarnostima, nego u otajstvu paruzije čiji je glavni sakrament. Prema Durrwellu, paruzija je identična vazmenom otajstvu jer Kristovo djelo spasenja dolazi u svojoj otkupiteljskoj žrtvi i snagom te pashalne žrtve. Eshatologija je utemeljena na Isusovim riječima na Posljednjoj večeri i na samom liturgijskom iskustvu: »ova euharistijska vjera hranila se i sigurnošću da je, zbog uskrsnuća, Isus prisutan u svojoj zajednici. Uskrs je otajstvo paruzije, odnosno njegova dolaska i prisutnosti« (Durrwell 1980, 42).

3.4. Sakramentalno ispunjenje budućnosti (L.-M. Chauvet)

U teologiji Louis-Marie Chauveta, koji se dotiče eshatološke dimenzije slavlja euharistije, nalazi se novost u sadržaju i metodi sakramentalne teologije. Postoji pomak od uglavnom apologetskog i dogmatskog razumijevanja sakramenata prethodnih povijesnih razdoblja prema više povijesnom i kritičkom poimanju teologije. Liturgijska slavlja nisu opisana u kategorijama metafizike, nego više u simboličkom redu. Shvaćeni u dinamizmu povijesti spasenja »sakramenti se pojavljuju kao simbolički izraz eshatološkog utjelovljenja Boga po Duhu, prvo u Kristu (izvorni sakrament Boga), zatim u Crkvi (temeljni sakrament Krista)« (Chauvet 2001, 167). Teološki diskurs o sakramentalnoj milosti u njegovoj misli shvaća se kao konkretan događaj u kojem je svijet, počevši od događaja Uskrsa i Pedesetnice, eshatološko mjesto Boga i tijela Kristova u procesu rasta po Duhu. Vraćajući se biblijskim temeljima, posebice povijesno-proročkoj dimenziji židovskog bogoslužja, dolazi se do bitne veze koja spaja povijesno i slavno Kristovo tijelo s njegovim euharistijskim i crkvenim tijelom. Njegova teološka misao razrađuje složene odnose sakramentalne teologije, ekleziologije, liturgijskih obreda, simbola i tekstova. Polazeći iz te perspektive naglašava se da najava Isusova uskrsnuća i dara njegova obećanog Duha označava inauguraciju »posljednjih dana«. Prema Chauvetu, kršćanski spomen kako na posljednji Kristov dolazak tako i na njegovu smrt i uskrsnuće jest eshatološki spomen na budućnost. Eshatologija ne teži »evociranju samo daleke budućnosti, onoga što nema drugog utjecaja na povijest

osim označavanja njezina kraja. Prečesto zaboravljamo da je to krajnja manifestacija uskrсне sile Krista koja sada preobražava čovječanstvo darom Duha» (Chauvet 1988, 245).

Sakramentalni spomen na Krista ističe eshatološko vrijeme »između«. Time se izbjegavaju dvije krajnosti koje prijete kršćanskoj teologiji povijesti. S jedne strane to može biti eshatološki suvišak koji jednostrano naglašava apsolutni diskontinuitet između svjetovne povijesti i povijesti spasenja. Takav pristup vodi do svojevršne apokaliptičke površnosti gdje povijest nije ništa više od vanjskog okvira u kojem se odvija san o spasenju. S druge strane, inkarnacijsko pretjerivanje koje pokazuje pretjerano prikriveni evolucijski optimizam može težiti minimiziranju eshatološkog prekida i svoditi eshatologiju na teologiju (Chauvet 1988, 557). Chauvet primjećuje da je euharistija vrijeme »već« postojećeg, ali zakrivenog »još ne«, uz rizik svođenja Kraljevstva na jednostavno drukčije u odnosu na ovaj svijet. S druge strane, euharistija je vrijeme »još ne«, ali presječeno s »već« postojećim, uz rizik svođenja Kraljevstva na drugi svijet koji nije povezan s ovim svijetom. Sakramentalni događaj je tako nositelj radosti »već« postojećeg i životnih izazova »još ne«, svjedočanstvo Boga koji nikada ne prestaje dolaziti (Chauvet 1988, 566). Obećana budućnost već je započela u Kristu i nastavlja se po Duhu Svetom u Crkvi, a Krist i Duh Sveti djeluju zajedno za eshatološko ispunjenje. Sakramentalnost je bitna za kršćanski identitet, ona pokazuje kako je kršćansko bogoslužje mjesto gdje se ostvaruju Sveto pismo, sakrament i kršćanska egzistencija kao iskustvo prisutnosti uskrsloga Krista, čija milost preobražava kršćansku zajednicu. Takav eshatološki pristup euharistiji pruža važan uvid u način slavlja euharistije kao obrednog sjećanja ne samo prošlosti nego i obećanja u perspektivi budućnosti. Slavlje euharistije postaje živo sjećanje na Krista u povijesti i u svijetu, s opipljivim etičkim implikacijama.

3.5. *Euharistija kao predokus nebeske gozbe (G. Wainwright)*

Protestantski teolog Geoffrey Wainwright razmatrao je prevladavajuće koncepte u euharistiji koji su izraz eshatološke strukture: euharistija uprisutnjuje Božje otajstvo kao *gozba, okus, znak i slika* Kraljevstva. Te raznolike i značajne karakteristike pružaju okvir za izgradnju sveobuhvatnog razumijevanja teme nade kako je ona izražena u biblijskim temama, liturgijskim tekstovima i euharistijskoj teologiji. Njegov eshatološki pristup sadrži polaritet »već« i »još ne« kao i kod Chauveta, podrazumijeva božanski dar i njegovo prihvatanje od strane čovjeka te obuhvaća materijalne i duhovne stvarnosti. Naglašava da

euharistija pruža predokus vječnog Kraljevstva i izražava eshatološki odnos između sadašnjosti i budućnosti, vremena i vječnosti, privremene i konačne stvarnosti Kraljevstva. Cijeli je naglasak u njegovoj misli na gozbi punoj nade kao već prisutnog znaka novog neba i nove zemlje u kojima će uskrsnulo čovječanstvo iskusiti savršeno zajedništvo s Bogom u dovršenom Kraljevstvu. Wainwright nadviđa da su »Gospodnja večera, produženje obroka sa zemaljskim Isusom i iščekivanje očekivane mesijanske gozbe u konačnom Kraljevstvu, pružili okus zajedništva s Bogom koje je označavalo zajedništvo za stolom s Kristom i koje je za budućnost bilo prikazano kao svadbena gozba Jaganjčeva« (Wainwright 1980, 121). Euharistija je tako sakramentalni nastavak i iščekivanje mesijanske gozbe koja je započela Kristovim darom samog sebe. Smisao same euharistije otkriva se u obećanju koje je Krist dao pri svom prvom dolasku. Kristova spasenjska prisutnost u euharistiji projekcija je u vremenskom smislu, odnosno »prenošenje« njegova konačnog dolaska u sadašnjost. Kristova prisutnost je »projekcija njegova konačnog dolaska u nečemu poput projekcije koju koriste kartografi. Odnosno, to je prikaz velike stvarnosti pomoću skupa razumljivih simbola« (Wainwright 1981, 91-92).

Kao znak i slika Kraljevstva euharistija nije identična samom kraljevstvu Božjem, ali kao predokus neba ipak dijeli narav toga Kraljevstva. Euharistija naviješta i ostvaruje početak dolaska kraljevstva Božjeg: okus je Kraljevstva, doduše pravi okus, ali još ne i punina. Takav koncept iščekivanja služi ne samo za ukazivanje povezanosti između sadašnjeg i budućeg spasenja nego također pruža jasnije razumijevanje Božjeg obećanja u Kristu, odnosno temelja kršćanske nade u smislu kontinuiteta i razlike (Wainwright 1981, 58-59). To je ujedno i pravo središte eshatološke dimenzije kršćanskog života jer upravo u euharistiji proslavljeni Krist, vječni dovršetak povijesti, postaje prisutan u vremenu, obnavljajući i potvrđujući stvarnost eshatološke nade i ostvarujući Božju volju u budućnosti. Euharistija nužno uključuje stalnu otvorenost za postajanje onim što će se postati te tako nadahnjuje slike budućnosti u svjetlu prošlosti i u stvarnosti sadašnjosti. Slavlje euharistije sudjeluje u povijesti, a ipak ukazuje na eshatološku stvarnost. Wainwrightov predloženi eshatološki pristup euharistiji određen je cijelim horizontom Isusova života i djelovanja koji je najava nadolazeće Božje vladavine. Povezano s time, slavlje euharistije shvaća se kao predokus mesijanske gozbe, izražava želju za zajedništvom s Kristom u eshatološkoj punini. U euharistiji postoji težnja prema naprijed da se dočeka Krist, onaj koji je umro i uskrsnuo i koji će doći u slavi. Naglašavajući takvu usmjerenost prema naprijed, Wainwright smatra da »budućnost prodiire u sadašnjost kako bi ispunila trenutak sadržajem koji je dio Božje vječne svrhe,

ali koji je još uvijek budućnost u njegovim odnosima s ljudima. U euharistiji se najdublja stvarnost probija na površinu kako bi joj dala njezino autentičnije značenje» (Wainwright 1981, 150).

4. Euharistijska eshatologija u životu Crkve

4.1. Euharistija i eshatologija u crkvenim dokumentima

Crkveni dokumenti posljednjih desetljeća, u povezanosti s teološkom misli, predstavljaju na istovjetan način eshatološku dimenziju euharistije. Katekizam Katoličke Crkve donosi sintezu koncilske teologije: »Slaveći dakle Posljednju večeru s apostolima u obrednoj pashalnoj gozbi, Isus je židovskoj Pashi dao konačno značenje. Ustvari nova Pasha, Isusov prijelaz k Ocu po smrti i uskrsnuću, anticipirana je na Posljednjoj večeri i slavi se u euharistiji koja ispunja židovsku Pashu i anticipira konačnu Pashu Crkve u slavi Kraljevstva« (Katekizam Katoličke Crkve 1994, 1340). Katekizam na više mjesta ističe usmjerenost euharistije prema eshatološkom dovršenju u kojem će vjernici biti preobraženi i suobličeni proslavljenom Kristu. Euharistija je predokus »slavnog Kristova dolaska« (Katekizam Katoličke Crkve 1994, 556), »preobraženja našega tijela po Kristu« (Katekizam Katoličke Crkve 1994, 1000) i »svadbene gozbe Jaganjčeve u nebeskom Jeruzalemu« (Katekizam Katoličke Crkve 1994, 1329) te »predudioništvo u nebeskoj slavi« (Katekizam Katoličke Crkve 1994, 1402). Papa Ivan Pavao II. u enciklici *Ecclesia de Eucharistia*, razmišljajući o pokliku u euharistijskoj molitvi »Tvoj slavni dolazak iščekujemo« (1 Kor 11, 26), ističe eshatološko pouzdanje koje se nalazi u euharistiji. Slavlje euharistije je usmjerenost prema cilju, predokus punine radosti, anticipacija raja i zalog buduće slave. Vjernik koji se »hrani Kristom u euharistiji ne treba čekati na onostranost kako bi primio život vječni: posjeduje ga već na zemlji, kao prvinu buduće punine koja će obuhvatiti čovjeka u njegovoj cjelovitosti« (Ivan Pavao II. EE 2003, 18). Eshatološka protegnutost u euharistiji izražava i učvršćuje zajedništvo s nebeskom Crkvom, ali daje poticaj i nadu povijesnom hodu Crkve da se vlastiti život vjernika i svakodnevnica posvete Božjom prisutnošću. Prema misli pape Ivana Pavla II. sudjelovanje u euharistiji ostvaruje eshatološku protegnutost i treba donijeti promjenu života i preobrazbu u skladu s evanđeljem (Ivan Pavao II. EE 2003, 19-20).

U postsinodalnoj apostolskoj pobudnici *Sacramentum caritatis* papa Benedikt XVI. navodi da je u slavlju euharistije Crkvi darovan predokus eshatološkog dovršenja i putokaz prema konačnom cilju. Vjernici su već na ovom

svijetu darom vjere dionici punine uskrslog života: »euharistijska gozba, objavljujući svoju izrazito eshatološku dimenziju, dolazi u pomoć našoj slobodi u hodu« (Benedikt XVI. SC 2008, 30). Darivanjem vlastita života Isus je označio nastup eshatološkog vremena. Povjeravajući Crkvi zapovijed da slavi njegov spomenčin, »Isus je pokazao kako cijeloj zajednici koju je utemeljio želi prenijeti zadaću da u vremenu bude znak i oruđe eshatološkog okupljanja, koje je u njemu započelo. Prema tome, u svakom se euharistijskom slavlju sakramentalno ostvaruje eshatološko okupljanje naroda Božjeg. Euharistijska gozba za nas je stvarna anticipacija konačne gozbe« (Benedikt XVI. SC 2008, 31). Papa napominje da je euharistija navještaj Kristove smrti i uskrsnuća te iščekivanje njegova slavnog dolaska koji je zalog buduće slave i proslave. Crkva stoga treba iznova otkrivati eshatološku dimenziju »koja je neodvojiva od euharistije što je slavimo i častimo« (Benedikt XVI. SC 2008, 32). I papa Franjo se u apostolskom pismu *Desiderio desideravi* dotaknuo eshatoloških naglasaka u slavlju euharistije povezanih s Posljednjom večerom. Zajedništvo s Kristom neće biti u potpunosti ostvareno sve dok vjernici »ne budu blagovali njegovo tijelo i pili njegovu krv: zato će ta ista večera, do njegova ponovnog dolaska, uprisutnjivati u slavlju euharistije« (Franjo DD 2023, 4). U konačnici, euharistijsko slavlje »daje slavu Bogu jer nam ovdje na zemlji omogućuje da vidimo Boga u slavljenju otajstva i da, dok ga tako gledamo, budemo oživljeni njegovim Vazmom« (Franjo DD 2023, 43).

4.2. Euharistija i eshatologija u životu Crkve

Crkva nije samo zajednica koja razmišlja o eshatologiji nego je i sama eshatološka zajednica. Kršćanska je zajednica pozvana eshatološki misliti i djelovati pa je potrebno preispitati postojeće eshatološke kategorije i teološke postavke. Eshatološki misliti ne znači nagađati o ljudskim događajima u svijetu i povijesti, nego uskladiti cjelokupnu čovjekovu stvarnost s eshatološkim usmjerenjem. Euharistija pruža jasnu polazišnu točku i interpretativni kontekst za razlučivanje djelovanja Duha Svetoga koji konstituira Crkvu kao eshatološku zajednicu kroz zajedništvo s Kristom. Upravo euharistija daje Crkvi njezinu eshatološku dinamiku, aktualizirajući Kristovo vazmeno otajstvo i njegovo dovršenje (Farrow 2000, 199-201). Slavlje euharistije ostvaruje i usavršava eshatološki karakter čineći ga dostupnijim. Teolog Behr zaključuje da je »prijelaz, ili *transitus*, koji leži u osnovi sakramenata i same Crkve, samo srce naše vjere, utjelovljujući Božju prisutnost u tijelu Kristovu, hramu Duha, sada, u nama. Stojimo na raskrižju vremena i vječnosti i uvijek ćemo, ukoliko uz-

memo križ i slijedimo Krista, donositi njegov mir i ljubav ovom slomljenom i palom svijetu, omogućujući mu da bude raj koji je Bog namijenio» (Behr 2011, 485). Kristovo vazmeno otajstvo jamči dovršetak ovoga novog vremena, a upravo se to Kristovo djelo spasenja naviješta u euharistiji. Međutim, vjernicima to ne može pružiti izliku za bijeg u eshatologiju izvan vremena, niti je samo slavlje euharistije pristupnica za Kraljevstvo. Pojam paruzije za Crkvu postaje tumačenje euharistije i kršćanskoga života u njihovoj unutar-njoj povezanosti i u njihovu trajnu nadilaženju. Paruzija postaje obveza da se euharistija živi kao slavlje nade i prisutnosti usmjereno na Krista. Ratzinger razmišljajući o toj stvarnosti ističe da je »u svojem križu Gospodin najprije otišao da nam pripravi mjesto u Očevoj kući; u liturgiji Crkva mu takoreći treba u hodu s njime pripremiti prebivalište u svijetu. Tako se tematika budnosti produbljuje u konkretan zadatak da liturgija postane stvarna dok joj sam Gospodin ne dadne onu konačnu realnost koju za sada može tražiti samo u slikama« (Ratzinger 2017, 194-195).

4.2.1. Eshatološko značenje nedjeljne euharistije

O odnosu nedjelje i euharistije napisani su u novije vrijeme mnogi teološki doprinosi. Pojedini hrvatski teolozi pridali su posljednjih desetljeća najviše pozornosti eshatološkom značenju nedjeljne euharistije pa ovdje ističemo nekoliko njihovih naglasaka. Šagi-Bunić je neposredno nakon Koncila naglasio važnost nedjelje za vjernike i istaknuo njezinu eshatološku dimenziju. Nedjelja je »povlašteno vrijeme u ritmu našeg života, to je posebni trenutak milosti u okviru povijesti spasenja, vrijeme koje u povijesti spasenja ima sasvim osobito značenje. To je vrijeme u koje je Krist uskrsnuo; koje zato znači početak novoga spasenjskog vremena, predsluku i ujedno misterijski početak eshatološkog dovršenja u vječnoj slavi Očevoj« (Šagi-Bunić 1970, 128). U kontekstu nedjelje istaknuo je sliku nedjeljne euharistije kao predokusa nebeske gozbe. Kršćanska je zajednica »od početka proslavljala taj dan sastankom naroda Božjeg s Kristom po euharistiji, koja je ujedno spomenčin Kristove muke, smrti i uskrsnuća, posadašnjenje žrtve na križu i radosna gozba na kojoj se blaguje Jaganjac te koja je predokus vječne radosne gozbe u Kraljevstvu« (Šagi-Bunić 1970, 128). U novijoj teološkoj misli istaknuto je da euharistija aktualizira i približava stvarnost budućnosti koja je neusporediva s pojmom našeg svijeta i vremena. Slavlje je nešto »što nije u proporcijama svakodnevnog života. Ako je vrijeme Božjeg dolaska izvan bilo koje vremenske mjere, sve do toga da se može govoriti o vječnosti, tada je slavlje slika vječnosti. Ako je

pak slika Božjega vremena, slavlje je mjesto obećanja i proročkog navještaja« (Crnčević i Šaško 2009, 480).

Kod pojedinih hrvatskih autora naglašava se da nedjelja uz dimenziju prošlosti i sadašnjosti posjeduje i treću dimenziju upravljenu na budućnost jer naviješta i ostvaruje djelomično kao predokus Kristov drugi dolazak i njegovu vječnu Pashu. Kristovim je uskrsnućem započelo vrijeme vječnog života. Vjernici već imaju prilike posjedovati vječni život ako imaju udjela u Kristovoj smrti i uskrsnuću. Nedjelja je već djelomično posjedovanje mira i radosti u Duhu Svetom, ali je u isto vrijeme još uvijek djelomična i nepotpuna jer se nalazi u iščekivanju vječnosti. Zato Crkva u euharistiji »svake nedjelje doživljava duhovnu paruziju, svjesna da se zaista susreće sa svojim Gospodinom, no ujedno očekuje pojavu njegova drugog dolaska, kada prestanu znakovi, a nastupi vječni susret licem u lice« (Zagorac 1996, 82-83). Na sličan način, nedjelju nije moguće shvatiti bez odnosa prema Kristovu uskrsnuću, ali je nije moguće živjeti ni bez odnosa prema euharistiji koja je istaknuti kristološki događaj. Žižić primjećuje da se u euharistiji od trenutka Kristova uzašašća na nebo živi kontinuitet između Isusova i našeg vremena. Crkva živi u vremenu koje je »vrijeme slušanja i motrenja Prisutnosti u sakramentima njegove prisutnosti. Po tom svetkovanju ona prihvaća kristološki događaj u svoje vrijeme prinoseći ga prema iskonu i dovršetku spasenjske povijesti. Stoga, vrijeme u kojem Crkva susreće Uskrsloga sakramentalna je forma toga utemeljujućeg odnosa. U toj logici odnosa nedjelja je stvarni izraz euharistije, a euharistija je otajstveni sadržaj nedjelje« (Žižić 2011, 264).

4.2.2. Euharistija i eshatološka nada

Naposlijetku treba reći da pristupiti euharistiji kao predokusu vječne gozbe znači prepoznati eshatološko značenje slavlja i njegov odnos s kršćanskom nadom. Nada je važna za kršćansku egzistenciju, a euharistija održava nadu živom unutar kršćanske zajednice, povijesti i svijeta. Kao sakrament s eshatološkim usmjerenjem euharistija u sadašnjem vremenu pokreće nadu u ispunjenje Božjega plana za cijelo čovječanstvo i u ispunjenje Božjeg kraljevstva u cijelom stvorenju. Iako se euharistija usredotočuje i na prošlost, aktualizirajući Kristovo djelo spasenja, i na sadašnjost, hraneći Crkvu Kristovim tijelom, ona je ujedno i slavlje nade. Takva nada pruža usmjerenje za budućnost i omogućuje Crkvi da se lakše suoči s izazovom kulture koja više ne živi sakramentalno (Stancil 1997, 411). Spomenčin u euharistiji treba biti utjeha i osnaženje svima koji su u iščekivanju i u tjeskobi, a ujedno treba održavati budnom svi-

jest o onomu što će jednom doći, a pred čime vrijeme koje protječe svojom neumoljivošću nije ništa drugo nego čekanje na ono što je istinsko. Slaviti euharistiju znači sudjelovati u otajstvenom zajedništvu s Bogom po zajedničkom blagovanju euharistijskih prilika kruha i vina. Takvo eshatološko zajedništvo nadilazi same euharistijske prilike i vrijednosti ovoga svijeta te nagovještava buduću preobrazbu svega stvorenoga. Krist je ustanovio euharistiju dajući prilikama kruha i vina konačno značenje: eshatološko i mesijansko iščekivanje obnove Jeruzalema kao Obećane zemlje Crkve i cijelog svijeta (Katekizam Katoličke Crkve 1994, 1334). Euharistija je božansko okruženje u kojem kršćanska zajednica slavi stvarnu prisutnost uskrslog i proslavljenog Krista i eshatološke temelje svojih konačnih očekivanja. Kako bi se euharistija slavila kao predokus vječne gozbe, također je važno prepoznati da je budući svijet koji vjernici očekuju po euharistiji milosni Božji dar koji iziskuje njegovo odgovorno primanje.

Euharistija potiče kršćansku nadu i usmjeruje djelovanje vjernika prema dolasku novog neba i nove zemlje. Tek kada vjernici prepoznaju budućnost kao eshatološki dar, moći će se posvetiti izgradnji Kristova tijela u svijetu i ujedno se usuditi nadati budućoj slavi u punini Božjeg vremena. Euharistijska nada stoga potiče kršćansku djelotvornost koju je kršćanska zajednica pozvana utjeloviti u svom životu (Stancil 1997, 413). Okupljena na molitvu i zahvaljivanje u slavlju euharistije sama zajednica je eshatološka stvarnost. Ona naviješta stvarnu prisutnost budućnosti koju je Bog pripremio za cijelo stvorenje u Kristu. Euharistija kao predokus vječne gozbe je obećana, a prvi plodovi novog neba i nove zemlje naviješteni su i priopćeni cijelom stvorenju. Po euharistiji nada anticipira eshatološko ispunjenje povijesti koje se ostvaruje Kristovim darom samog sebe u vazmenom otajstvu. U takvoj kršćanskoj perspektivi cijela je stvarnost predodređena za sudjelovanje u božanskom životu te je stoga ispunjena eshatološkim značenjem. Kao sakrament nade euharistija je simbol od životne važnosti za kršćansku zajednicu i suvremeni svijet. Znak je dolaska Božjeg kraljevstva i obećane preobrazbe svega stvorenoga. Gleda u budućnost s nadom i s povjerenjem da Kristova pobjedonosna smrt i uskrsnuće čine konačnu razliku i da će sve stvoreno biti dovedeno do savršenog ispunjenja (Lane 1996, 473). Spomenčin u euharistiji povezuje sadašnji trenutak ne samo s vječnošću nego i s budućnošću. Međutim, to je budućnost koja se ne nalazi u vremenu, nego mu dolazi ususret i određuje mu kraj. Tako kršćanskoj zajednici euharistija pomaže na pravi način razumjeti ovo sadašnje i u zemaljskim stvarnostima prepoznati Kristov milosni dar.

Zaključak

Guardini, a kasnije i Ratzinger, promatraju povezanost igre i liturgije. Igra ima vlastita pravila i stvara jedan nov svijet koji počinje vrijediti kada se u njega uđe i koji završava kada se iz njega izađe. Svakodnevni život donosi određena ograničenja i poteškoće, a igra ima oslobađajući efekt za određen okvir vremena i za ono što okružuje život i rad. Igra je jedan drukčiji svijet u kojem se može na trenutak ostaviti slobodnim protjecanje vremena i prolaznost ljudske egzistencije. Dječja igra pojavljuje se u mnogim aspektima kao jedna vrsta anticipacije života, odnosno obučavanja ili izobrazbe za ono što će biti budući život pojedinaca koji su uključeni u igri. Euharistija je u analogiji na sličan način vrsta jedne nove anticipacije: uvod u budući i vječni život. Takva komparacija omogućuje da se euharistijsko slavlje promatra kao predokus budućeg svijeta (Guardini 2005, 77-82; Ratzinger 2001, 9-10). U ovom radu naglasili smo da je euharistija konkretno iskustvo vjere i stvarna Božja prisutnost koja uvremenjuje Kristova otajstva te postaje predokus vječnog života kao cjelokupne stvarnosti upravljene eshatološkom dovršenju. U analizi eshatološkog poimanja vremena istaknuto je da euharistija donosi iskustvo dinamičkog ili sakramentalnog vremena koje je posadašljenje Kristova vazmenog otajstva i predokus novog života te sakramentalni izričaj dovršenosti. Eshatološka perspektiva omogućuje ispravnu interpretaciju odnosa prošlosti, sadašnjosti i budućnosti u euharistiji. Najvažniji eshatološki naglasci u današnjoj euharistijskoj teologiji istaknutih autora u ovom radu omogućili su bolje razumijevanje aktualizacije Božjih povijesno-spasenjskih djela unutar sadašnjosti i načina kojima se Crkva i svijet usmjeruju prema budućnosti i dovršenju. Euharistijsko slavlje, posebice ono nedjeljno, naviješteno je otajstvo koje se ostvaruje u životu Crkve, ali još nije dovršeno u potpunosti. Euharistija kao predokus vječne gozbe i hrana za svakodnevni život u prolaznostima ovog svijeta donosi novo iskustvo kršćanske nade i egzistencije. Time euharistija uklanja ograničenja i omogućuje ulazak vječnosti u tijek ljudskog vremena i povijesti.

Popis literature

- Balthasar, Hans Urs von. 1963. *A Theology of History*. New York: Sheed & Ward.
- Balthasar, Hans Urs von. 1993. *Mysterium paschale. Sveto trodnevlje smrti, pokopa i uskrsnuća našega Spasitelja*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Balthasar, Hans Urs von. 1994. *Theo-Drama. Theological Dramatic Theory. IV: The Action*. San Francisco: Ignatius Press.
- Balthasar, Hans Urs von. 2008. *Theo-Drama. Theological Dramatic Theory. V: The Last Act*. San Francisco: Ignatius Press.

- Balthasar, Hans Urs von. 2009. *The Glory of the God. A Theological Aesthetics. I: Seeing the Form*. San Francisco: Ignatius Press.
- Balthasar, Hans Urs von. 2018. *Eshatologija u našem vremenu. Posljednje čovjekove stvari i kršćanstvo*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Behr, John. 2011. The Spirit and the Bride Say »Come«. The Eschatological Dimensions of the Liturgy. *Communio* 38/3: 465-485.
- Benedikt XVI. SC. 2008. *Sacramentum caritatis – Sakrament ljubavi. Postsinodalna apostolska pobudnica o euharistiji, izvoru i vrhuncu života i poslanju Crkve* (22. II. 2007.). Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Bouyer, Louis. 1968. *Eucharist. Theology and Spirituality of the Eucharistic Prayer*. Notre Dame (IN): University of Notre Dame Press.
- Chauvet, Louis-Marie. 1988. *Symbole et Sacrement. Une relecture sacramentelle de l'existence chrétienne*. Paris: Les Éditions du Cerf.
- Chauvet, Louis-Marie. 2001. *The Sacraments. The Word of God at the Mercy of the Body*. Collegeville (MN): The Liturgical Press.
- Ciraulo, Jonathan Martin. 2022. *The Eucharistic Form of God. Hans Urs von Balthasar's Sacramental Theology*. Notre Dame (IN): University of Notre Dame Press.
- Crnčević, Ante i Ivan Šaško. 2009. *Na vrelu liturgije. Teološka polazišta za novost slavljenja i žitljenja vjere*. Zagreb: Hrvatski institut za liturgijski pastoral.
- Drugi vatikanski koncil SC. 2008. *Sacrosanctum Concilium. Konstitucija o svetoj liturgiji* (4. XII. 1963.). U: Drugi vatikanski koncil, *Dokumenti*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Durrwell, François-Xavier. 1974. *The Eucharist: Presence of Christ*. Denville: Dimension Books.
- Durrwell, François-Xavier. 1980. *L'Eucharistie, sacrement pascal*. Paris: Les Éditions du Cerf.
- Einstein, Albert, Hendrik Antoon Lorentz, Hermann Minkowski i Hermann Weyl. 1952. *The Principle of Relativity. A Collection of Original Memoirs on the Special and General Theory of Relativity*. New York: Dover Publications.
- Farrow, Douglas. 2000. Eucharist, Eschatology and Ethics. U: David Fergusson i Marcel Sarot (ur.), *The Future as God's Gift. Explorations in Christian Eschatology*, 199-215. Edinburgh: T&T Clark.
- Franjo DD. 2023. *Desiderio desideravi. Apostolsko pismo o liturgijskoj formaciji Božjega naroda* (29. VI. 2022.). Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Guardini, Romano. 2005. *Lo spirito della liturgia. I santi segni*. Brescia: Editrice Morcelliana.
- Guardini, Romano. 2014. *Razmatranja o svetoj misi. Nutarnja priprava za misno slavlje*. Split: Verbum.
- Hawking, Stephen William. 1996. *Kratka povijest vremena. Od Velikog praska do crnih jama*. Zagreb: Izvori.
- Healy, Nicholas. 2005. *The Eschatology of Hans Urs von Balthasar. Being as Communion*. New York: Oxford University Press.
- Ivan Pavao II. EE. 2003. *Ecclesia de Eucharistia. Enciklika o odnosu euharistije i Crkve* (17. IV. 2003.). Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Jeruzalemska Biblija*. Stari i Novi zavjet s uvodima i bilješkama iz »La Bible de Jérusalem«. 2004. Prijevod: Stari zavjet (osim Petoknjižja i Psalama); na temelju ru-

- kopisa Antuna Sovića; Petoknjižje: Silvije Grubišić; Psalmi: Filibert Gas; Novi zavjet: Bonaventura Duda i Jerko Fućak. Uredili: Adalbert Rebić, Jerko Fućak i Bonaventura Duda. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Katekizam Katoličke Crkve*. 1994. Zagreb: Glas Koncila.
- Lane, Dermont. 1996. The Eucharist as Sacrament of the Eschaton. *The Furrow* 47/9: 467-473.
- Martelet, Gustave. 1976. *The Risen Christ and the Eucharistic World*. New York: The Seabury Press.
- O'Callaghan, Paul. 2011. *Christ Our Hope. An Introduction to Eschatology*. Washington: The Catholic University of America Press.
- Ratzinger, Joseph. 2001. *Introduzione allo spirito della liturgia*. Cinisello Balsamo: Edizioni San Paolo.
- Ratzinger, Joseph. 2017. *Eshatologija. Smrt i vječni život*. Split: Verbum.
- Stancil, Wilburn. 1997. Eucharist and Hope. *New Blackfriars* 78/5: 411-417.
- Suggit, John Neville. 1987. The eucharist as eschatological proclamation, according to St. Paul. *Neotestamentica* 21/1: 11-24.
- Šagi-Bunić, Tomislav Janko. 1970. Povlašteno vrijeme povijesti spasenja. *Bogoslovska smotra* 40/1: 127-131.
- Wainwright, Geoffrey. 1980. *Doxology. The Praise of God in Worship, Doctrine, and Life. A Systematic Theology*. New York: Oxford University Press.
- Wainwright, Geoffrey. 1981. *Eucharist and Eschatology*. New York: Oxford University Press.
- Zaccharia, Giovanni. 2019. »Perché Dio sia tutto in tutti« (1 Cor 15, 28). Lineamenti di escatologia liturgica. *Path* 18/2: 495-523.
- Zagorac, Vladimir. 1996. *Krist. Posvetitelj vremena*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Žižić, Ivica. 2011. *Plemenita jednostavnost. Liturgija u iskustvu vjere*. Zagreb: Hrvatski institut za liturgijski pastoral.